

УДК [-043.83:172.13]:-[-057.87:376.36]

Олег Легкий

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
відділу освіти дітей з порушеннями зору
olegkij@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-8934-7390
Researcher ID: 0-6625-2016

Oleg Legkij

PhD in Pedagogy,
Senior Research Fellow Department of Education of Children with visual impairment

Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України
вул. Берлінського 9, м. Київ,
04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of
Pedagogical Sciences of Ukraine
9, M. Berlinskoho St., Kyiv,
04060, Ukraine

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ
КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ**

**PECULIARITIES OF FORMATION OF CIVIL AND SOCIAL COMPETENCES OF PUPILS
WITH DISORDERS OF VISION**

Анотація. У статті розглядаються питання організації навчально-виховної роботи з формування громадянських та соціальних компетентностей, пов'язаних з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей для дітей з порушенням зору. Реалізація громадянського виховання потребує від освітнього закладу організації та створення необхідних умов, що забезпечують включення слабозорих учнів у різні види діяльності, що створює основу для освоєння ними базових морально-етичних цінностей, здорового способу життя.

Метою даної статті є розгляд питання ефективного формування громадянських цінностей, використання вчителем емоційно-естетичного фону для сприйняття учнями знань про українську культуру, створення ситуацій емоційного сприймання учнями національних цінностей, усвідомлення морально-етичних знань, цінностей української сім'ї, орієнтацію дитини на позитивні результати життєдіяльності.

У роботі з формування громадянських та соціальних компетентностей нами широко використовувались рольові й ділові ігри, що виступали імітаційним моделюванням різних явищ та процесів, що допомагало школярам краще зрозуміти ситуацію та набути навичок конструктивної взаємодії.

Результатом роботи з формування громадянських компетенцій, побудованих на основі загальнонаціональних цінностей українського суспільства, таких, як здоров'я, природа, екологічна культура, безпека людини й суспільства, є спрямованість на розвиток мотивації й готовності учнів з порушенням зору розвивати свою громадянську компетентність, соціокультурні навички, діяти завбачливо, усвідомлено, дотримуватися здорового й

безпечного способу життя, пізнавати й цінувати природу як джерело життя й духовного розвитку, позитивно ставитись до себе та інших людей, освоєння правил власної безпеки життєдіяльності.

Таким чином, виховна робота з формування громадянських компетенцій сприятиме набуттю нового значущого для школярів з порушенням зору досвіду через поглиблення самопізнання, позитивне самосприйняття, гармонізацію внутрішнього світу, особистісне зростання.

Ключові слова: громадянські цінності, формування компетенцій, школярі з порушеннями зору.

Abstract. The article considers the organization of educational work on the formation of civic and social competencies related to the ideas of democracy, justice, equality, human rights, welfare and healthy lifestyles, with awareness of equal rights and opportunities for visually impaired children. The implementation of civic education requires the educational institution to organize and create the necessary conditions to ensure the inclusion of visually impaired students in various activities, which creates a basis for their development of basic moral and ethical values, a healthy lifestyle.

The purpose of this article is to consider the issue of effective formation of civic values, the teacher's use of emotional and aesthetic background for students' perception of Ukrainian culture, creating situations of emotional perception of national values, awareness of moral and ethical knowledge, Ukrainian family values, the child's orientation to positive results vital activity.

In the work on the formation of civic and social competencies, we widely used role-playing and business games, which were simulated simulations of various phenomena and processes, which helped students better understand the situation and acquire skills of constructive interaction.

The result of work on the formation of civic competencies based on national values of Ukrainian society, such as health, nature, environmental culture, human and social security, is aimed at developing motivation and willingness of visually impaired students to develop their civic competence, socio-cultural skills, to act prudently, consciously, to adhere to a healthy and safe way of life, to know and appreciate the nature as a source of life and spiritual development, to treat positively to itself and other people, development of rules of own safety of life.

Thus, educational work on the formation of civic competencies will contribute to the acquisition of new meaningful for students with impaired vision of experience through the deepening of self-knowledge, positive self-perception, harmonization of the inner world, personal growth.

Keywords: civic values, competency formation, schoolchildren with impaired vision.

Актуальність дослідження. У контексті Нової української школи, виховання школярів спрямовано на духовно-моральний розвиток, виховання особистості учнів, їхню соціалізацію, організацію укладу шкільного життя в єдності урочної, позаурочної й позашкільної діяльності в спільній педагогічній роботі освітньої організації, родини й інших інститутів суспільства.

Метою виховання слабозорих учнів є виховання морального, відповідального, творчого, ініціативного, компетентного громадянина України,

що володіє значимими для нього якостями особистості: активності, самостійності, комунікабельності, розвитку мотиваційної сфери:

- громадянсько-патріотичне виховання, спрямоване на формування й розвиток особистості;
- формування основ моральної самосвідомості особистості - здатності учня виконувати власні моральні зобов'язання, давати оцінку своїм і чужим вчинкам;
- формування основ життєдіяльності, готовності до життя в суспільстві;
- формування здатності до подолання труднощів, розвиток мобільності;
- формування етичної свідомості, моральних й етичних цінностей; культури поведінки;
- формування навичок організації й співробітництва з педагогами, однолітками, батьками у вирішенні загальних проблем;
- розвиток доброзичливості, емоційної чуйності, розуміння інших людей і співпереживання;
- виховання ціннісного ставлення до своєї рідної мови й культури;
- виховання потреби в соціальних контактах, соціально-побутової й просторово-орієнтовної діяльності;
- формування уявлень про сімейні цінності, поважного ставлення до батьків, до старших і молодших;
- виховання здорового способу життя, дбайливого ставлення до свого здоров'я, збереження зору.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Актуальність громадянського виховання особистості в сучасному українському суспільстві значною мірою зумовлюється потребою державотворчих процесів на засадах гуманізму, демократії, соціальної справедливості, що мають забезпечити усім громадянам рівні можливості для розвитку і застосування їхніх потенційних здібностей, досягнення суб'єктивно привабливих і водночас соціально значущих цілей як умови реалізації найголовнішої соціально-психологічної

потреби у самовизначенні та самоствердженні.

Посилення виховної функції освіти, формування громадянськості, працелюбності, моральності, поваги до прав і свобод людини, любові до Батьківщини, сім'ї, довкілля розглядається одним із стратегічних напрямків Державної політики в галузі освіти.

У цьому контексті школа виконує роль фундаменту, на якому будується вся система громадянського виховання, формування любові до рідного краю, України, історичної пам'яті, духовності, національного характеру. Все, що закладається учням у цей період навчання і виховання, визначає в подальшому успіх процесу формування особистості, її світогляду і загального розвитку.

Реалізація виховання учнів з порушенням зору може здійснюватися по наступних напрямках, що включає духовні, моральні й культурні традиції нашої країни.

Виховання громадянських цінностей, патріотизму, поваги до прав, свобод й обов'язків людини.

Цінності: любов до України, свого народу, свого краю, своєї школи; громадянське суспільство; закон і правопорядок; правова держава; полікультурний простір; свобода особистості; довіра до людей, держави й громадянського суспільства; знання своїх прав й обов'язків.

Виховання моральних почуттів й етичної свідомості.

Цінності: справедливість; милосердя; достоїнство; повага до людини, рівноправність, відповідальність; турбота й допомога, чесність, щедрість, толерантність; уявлення про віру, духовну культуру й світську етику; соціальні контакти; спілкування, самопізнання, знання про інших людей, самостійність, незалежність.

Формування ціннісного ставлення до родини, здоров'я й здорового способу життя.

Цінності: повага до батьків; фізичне й психічне здоров'я, фізичне

самовдосконалення; прагнення до здорового способу життя; моральне здоров'я; охорона порушеного зору, соціально-побутова активність; соціально-побутова незалежність, мобільність.

Виховання працьовитості, творчого ставлення до навчання, праці.

Цінності: повага до праці й творчості; наполегливість; працьовитість; самореалізація, пізнання себе, пізнання нового.

Виховання позитивного ставлення до природи, довкілля (екологічне виховання).

Цінності: рідна земля; природа; планета Земля; екологічна свідомість; пізнання нового.

Виховання емоційно-позитивного ставлення до прекрасного, формування уявлень про естетичні ідеали й цінності (естетичне виховання).

Цінності: краса; гармонія; духовний світ людини; естетичний розвиток, самовираження у творчості й мистецтві; почуття нового.

Мета статті. Висвітлення можливих напрямків роботи школи з формування громадянських та соціальних компетентностей у школярів з порушеннями зору.

Методи дослідження. У статті використовувались наступні методи: опитування, анкетування, інтерв'ювання усіх суб'єктів виховного процесу; спостереження за виховною діяльністю педагогів, їх взаємодією з учнями, батьками; аналіз й узагальнення зібраної інформації.

Результати дослідження. Освітній заклад може розширити сферу представлених напрямків, віддати перевагу тому чи іншому напрямку, конкретизувати напрямок різними видами та формами діяльності.

Виховання громадянськості, патріотизму, поваги до прав, свобод й обов'язків людини:

- елементарні уявлення про політичний устрій та символи держави – Прапор, Герб України, державних інституцій та їх ролі в житті суспільства,

найважливіші закони держави;

- елементарні уявлення про інститути громадянського суспільства, про можливості участі громадян у суспільному житті;

- інтерес до суспільних явищ, розуміння активної ролі людини в суспільстві;

- поважне ставлення до української мови як державної, ціннісне ставлення до своєї мови й культури;

- інтерес до Державних свят і найважливіших подій у житті України, прагнення брати активну участь у справах класу, школи, родини, свого міста;

Виховання моральних почуттів й етичної свідомості:

- позитивне ставлення до довкілля, свого міста, освітньої установи;

- початкові уявлення про базові цінності, розрізнення гарних і поганих учинків, уміння відповідати за свої вчинки;

- уявлення про правила поведінки в освітній організації, будинку, на вулиці, у населеному пункті, у громадських місцях, на природі;

- елементарні уявлення про релігійну картину світу, її ролі у розвитку Української держави, в історії й культурі нашої країни.

Формування ціннісного ставлення до родини, здоров'я, здорового способу життя:

- поважне ставлення до батьків, старших, доброзичливе ставлення до однолітків;

- прагнення до соціальних контактів, соціально-побутової активності й незалежності;

- встановлення дружніх взаємин у колективі, заснованих на взаємодопомозі й взаємній підтримці;

- дбайливе, гуманне ставлення до свого життя та здоров'я;

- знання правил етики, культури мови;

- прагнення уникати поганих учинків, негативне ставлення до поганих

вчинків, образливим словам і діям.

Виховання працьовитості, творчого ставлення до навчання, праці, життя:

- ціннісне ставлення до навчання як виду творчої діяльності, ведучої ролі освіти, праці й значення творчості в житті людини й суспільства;
- дбайливе ставлення до результатів своєї праці, праці інших людей, до шкільного майна, підручників, особистих речей;
- уміння проявляти наполегливість у виконанні навчальних та творчих завдань;
- уявлення про роль знань, науки, сучасного виробництва в житті людини й суспільства;
- негативне ставлення до недбалості й неощадливого ставленню до результатів праці людини.

Виховання позитивного ставлення до природи, навколишнього середовища (екологічне виховання):

- розвиток інтересу до природи, природних явищ і форм життя, розуміння активної ролі людини в природі;
- ціннісне ставлення до природи й всіх форм життя;
- досвід елементарної природоохоронної діяльності;
- дбайливе ставлення до рослин і тварин.

Виховання емоційно-позитивного ставлення до прекрасного, формування уявлень про естетичні ідеали й цінності (естетичне виховання):

- уявлення про духовну й фізичну красу людини;
- формування естетичних ідеалів, почуття прекрасного; уміння сприймати красу природи, витворів мистецтва й творчості;
- інтерес до художніх творів, мистецтва, літератури, театру, музики;
- інтерес до занять художньою творчістю;
- участь у творчій діяльності, творчих конкурсах.

Реалізація громадянського виховання потребує від освітнього закладу організації та створення необхідних умов, що забезпечують включення слабозорих учнів у різні види діяльності, що створює основу для освоєння ними базових морально-етичних та естетичних цінностей.

У той же час, у програму роботи повинні бути включені заходи, що сприяють інтеграції слабозорих учнів в широкий соціум:

- освоєння навичок творчого застосування знань, отриманих при вивченні навчальних предметів та корекційних занять на практиці;
- розширення кругозору про життя широкого соціуму;
- знайомство з діяльністю різних організацій, ознайомлення з різними видами праці, професіями;
- участь в ігрових ситуаціях, що дозволяють пізнавати різні професії;
- набуття вмінь і навичок самообслуговування в школі та вдома;
- участь у зустрічах і бесідах з випускниками своєї школи;
- отримання досвіду емоційно-чуттєвої безпосередньої взаємодії із природою в ході екскурсій, прогулянок;
- відвідування конкурсів і фестивалів, набуття досвіду самореалізації в доступних видах творчої діяльності.

Важливою умовою ефективної реалізації завдань громадянського виховання слабозорих учнів є ефективність педагогічної взаємодії різних соціальних суб'єктів (родина, заклади позашкільної освіти, культури, спорту) при провідній ролі педагогічного колективу освітньої організації.

Для організації соціального укладу життя слабозорого учня вирішальне значення має *взаємодія освітнього закладу й родини*. Освітня організація, з одного боку, направляє свої зусилля на:

- сприяння батькам у вирішенні індивідуальних проблем виховання, у тому числі, у рішенні питань задоволення індивідуальних освітніх потреб слабозорого учня;

- поєднання педагогічної роботи з педагогічною самоосвітою батьків з питань духовно-морального виховання, розвитку слабозорих учнів, формування гуманного ставлення до запитів і можливостей своєї дитини.

З іншого боку, освітня організація у взаємодії з родиною опирається на позитивний досвід сімейного виховання слабозорого учня й продуктивно його використовує в освітньому процесі.

У роботі з батьками можуть бути використані різні організаційні форми, у тому числі: батьківські збори, батьківські конференції, збори-диспути, батьківські лекторії, сімейна вітальня, зустрічі за круглим столом, недільні школи, педагогічні тренінги й ін.

Як заплановані результати виховної роботи з громадянського виховання слабозорих учнів можуть виступати: розширення, збагачення духовно-моральних якостей особистості учня, розвиток уявлень та позитивних проявів соціальної поведінки учнів, що проявляється у:

- вихованні любові до своєї Батьківщини, любов до своєї країни, міста, рідного краю;

- вихованні любові до своєї національної мови, культури;

- сформованості основ моральної свідомості особистості (совісті), здатності виконувати певні моральні зобов'язання;

- сформованості основ морального поведіння в суспільстві, тобто вміння дотримуватися у своїй поведінці основних моральних норм;

- вихованні позитивного ставлення до родини, її ролі в житті людини, знання традицій української родини;

- вихованні поважного ставлення до батьків, турботливого ставлення до старших і молодших;

- вихованні позитивного й дбайливого ставлення до природи, навколишнього середовища, інтересу до взаємодії зі світом природи;

- розвитку почуття прекрасного, розвитку вміння знаходити прекрасне в

навколишньому житті й самореалізації в доступних видах художньої діяльності;

- сформованості культури поведінки (вербальної й невербальної);
- розвитку доброзичливості й емоційної чуйності, розумінні почуттів інших людей і співпереживанні їм;
- розвитку потреби в руховій активності, участі в предметно-практичній діяльності (соціально-побутовій, орієнтувальній і ін.);
- вихованні дбайливого ставлення до свого здоров'я, своєї сенсорної системи, у тому числі до свого зору.

Особливими досягненнями у громадянському вихованні учнів з порушенням зору виступає розвиток у них здатності використовувати сформовані уявлення (моральні й соціальні), способи діяльності, позитивні особистісні якості в реальному житті.

Формування екологічної культури, здорового й безпечного способу життя.

Процес формування екологічної культури, здорового і безпечного способу життя, будучи складовою частиною виховного процесу, спирається на загальні (систематичність, безперервність, наступність певної позаурочної й шкільної діяльності) і спеціальні (урахування особливих освітніх потреб, стану зорових функцій, опора на збережені аналізатори, збагачення й розширення практичного досвіду з опорою на компенсаторні можливості учнів, необхідність дотримання офтальмологічних рекомендацій).

Формування екологічної культури, здорового і безпечного способу життя спрямовано на подолання факторів, що роблять негативний вплив на довкілля, стан здоров'я людей:

- несприятливі екологічні, соціальні й економічні умови;
- фактори ризику, що мають місце в освітніх закладах, що призводять до погіршення здоров'я учнів (факторів негативного впливу на зір, збережені аналізатори й ін.);

- фактори ризику, що впливають на труднощі просторового орієнтування в умовах подолання перешкод, здійснення орієнтувальної діяльності при звуженій сенсорній основі;

- фактори ризику, пов'язані з відсутністю свідомого ставлення до свого здоров'я, у тому числі до порушеного зору й інших аналізаторів.

Метою формування екологічної компетентності є *виховання здорового і безпечного способу життя* шляхом розширення й збагачення досвіду екологічно доцільного й безпечного поведження в соціальному й природному середовищі:

- формування елементарних екологічних знань, уявлень;
- формування уявлень про фактори ризику для здоров'я людини;
- формування уявлень про фактори ризику з погіршення стану зору (безконтрольні фізичні навантаження, нерегламентована зорова робота, недотримання освітлювального режиму й ін.);

- розвиток навичок у використанні засобів оптичної корекції, тифлотехнічних засобів і прийомів, що полегшують учбово-пізнавальну діяльність;

- формування елементарних уявлень про здоровий спосіб життя, і способах його підтримування;

- формування позитивного ставлення до виконання правил особистої гігієни (у тому числі гігієни ока, виконання правил гігієни перед споживанням їжі, столового етикету);

- формування уявлень про можливі надзвичайні ситуації й основні правила безпечної поведінки;

- формування способів безпечного поведження в різних видах діяльності (навчальній, трудовій, спортивній й ін.);

- виховання умінь звертатися з будь-яких питань, пов'язаних зі станом здоров'я, до медичних працівників, що перебувають в освітньому закладі.

Найбільш ефективним шляхом формування екологічної культури, здорового і безпечного способу життя учнів з порушенням зору є цілеспрямована й добре організована практична робота, що сприятиме: практичному освоєнню учнями знань з основ здорового способу життя; адаптації до предметно-просторового середовища освітнього закладу; розвитку потреби взаємодії із природним середовищем; розумінню ролі в життєдіяльності людини рухової активності, правильного харчування, виконання правил особистої гігієни (у тому числі гігієни зору), правил використання й зберігання засобів оптичної корекції (окулярів).

Робота освітнього закладу по реалізації програми формування екологічної культури, здорового і безпечного способу життя може бути реалізована у два етапи.

Перший етап спрямований на аналіз стану й планування роботи освітнього закладу з даного напрямку, що включає:

- аналіз наявних в освітньому закладі умов, необхідних для організації здоров'язберігаючого середовища з урахуванням особливих освітніх потреб слабозорих учнів;
- створення безбар'єрного предметно-просторового й соціального середовища, дотримання регламенту зорової роботи, фізичних навантажень й ін.;
- виділення пріоритетних напрямків роботи з урахуванням типологічних й індивідуальних особливостей учнів.

Другий етап спрямований на реалізацію роботи з формування екологічної культури, здорового і безпечного способу життя.

Робота з учнями включає:

- формування уявлень про екологічно доцільне поведіння людини в побуті й природі;
- освоєння предметно-просторового середовища освітньої установи;

- організацію й розширення практичного досвіду екологічно доцільної й безпечної взаємодії учнів з природним і соціальним середовищем з використанням всіх аналізаторів;

- формування й розвиток спеціальних умінь, необхідних у процесі взаємодії учнів з природним і соціальним середовищем (уміння орієнтуватися в знайомому і незнайомому просторі, у приміщенні, у вільному просторі).

Система роботи з формування екологічної культури, здорового і безпечного способу життя обумовлює реалізацію наступних напрямків:

- створення екологічно безпечної, здоров'язберігаючої інфраструктури, безбар'єрного середовища для слабозорого учня в освітній установі;

- організація навчальної, позаурочної діяльності з формування здорового і безпечного способу життя;

- організація спортивно-оздоровчої роботи з урахуванням індивідуальних особливостей учнів;

- організація лікувально-відновлювальної й профілактичної роботи.

Екологічно безпечна, здоров'язберігаюча інфраструктура, безбар'єрне середовище для слабозорого учня в освітньому закладі обумовлює:

- відповідність будинку й всіх його приміщень санітарним і гігієнічним нормам (у тому числі нормам освітлення для учнів з порушеним зором), нормам пожежної безпеки;

- організацію якісного гарячого харчування учнів, у тому числі гарячих сніданків;

- оснащеність кабінетів, фізкультурного залу, спортмайданчиків необхідним ігровим і спортивним устаткуванням й інвентарем, адаптованим до особливостей слабозорих учнів;

- наявність приміщень для медичного персоналу;

- наявність обладнаних приміщень для формування у слабозорих учнів спеціальних умінь і навичок, що підвищують їхню безпеку, сприяють охороні

здоров'я, кабінети просторового й соціально-побутового орієнтування.

Організація урочної, позаурочної й позашкільної діяльності включає:

- дотримання гігієнічних норм і вимог до організації й обсягу урочного й позаурочного навантаження, до організації занять, що включають використання зору;

- використання методів і методик навчання, відповідних віковим можливостям та особливостям навчання, індивідуальним можливостям слабозорого учня;

- необхідність контролю з боку педагогічних і медичних працівників стану порушеного зору, психоемоційного стану учня;

- дотримання вимог до безпечного для здоров'я учнів з порушенням зору використання технічних і тифлотехнічних засобів навчання, у тому числі комп'ютерів й аудіовізуальних засобів;

- здійснення індивідуального контролю дотримання режиму зорового навантаження в навчальній діяльності слабозорих учнів, фізичних навантажень на заняттях фізичною культурою, дотримання наявних протипоказань.

Організація спортивно-оздоровчої роботи проводиться за участі медичних працівників, спрямована на дотримання оптимального рухового режиму, підвищення адаптаційних можливостей слабозорих учнів, збереження й зміцнення їх здоров'я, що включає:

- фізичний розвиток слабозорих учнів на уроках фізкультури, заняттях з адаптивної фізичної культури, ритміки з урахуванням наявних в учнів протипоказань;

- організацію години активних рухів (динамічної паузи між 3-4 уроками);

- організацію фізкульт-хвилинок на уроках, що сприяють підтримці працездатності, зняттю м'язової втоми (м'язів рук, кистей, спини й шиї), що забезпечують профілактику зорового стомлення, сприяють емоційному розвантаженню й підвищенню рухової активності, психоемоційного тону;

- організацію роботи спортивних секцій і створення умов для їх ефективного функціонування.

Формування екологічно доцільного поводження в побуті й природі передбачає:

- проведення позаурочних заходів щодо ознайомлення з об'єктами природи (природознавчі екскурсії, тематичні прогулянки);

- створення умов для безпосереднього контакту з об'єктами живої й неживої природи;

- проведення тематичних заходів, що закріплюють екологічно доцільне поводження учнів в соціальному й природному середовищі.

Організація лікувально-відновлювальної й профілактичної роботи передбачає:

- медичну реабілітацію, спрямовану на корекцію й підтримку функцій органів зору, поліпшення зору або вживання заходів по збереженню зору, запобігання рецидивів захворювань, що погіршують зір;

- контроль дотримання офтальмо-гігієнічних умов (у тому числі облік протипоказань) у вихованні й навчанні слабозорих учнів;

- неухильний контроль виконання лікувальних рекомендацій у організації життєдіяльності учня у відповідності із завданнями й етапом медичної реабілітації;

- заходи, що сприяють розвитку й удосконалюванню зорового аналізатора, поліпшенню м'язів ока (раціон харчування корисний для очей, освоєння й систематичне виконання учнем комплексів вправ для очей);

- педагогічні заходи, спрямовані на зміцнення фізичного й психічного здоров'я учня, підтримка його психоемоційного тону;

- виховання в учнів і їхніх батьків свідомого ставлення до охорони зору;

- організацію психолого-медико-педагогічного супроводу учня з порушеним зором у навчальному процесі.

Робота з батьками включає:

- підвищення педагогічної компетентності батьків з питань включення слабозорого учня в чуттєво-практичну взаємодію з навколишнім соціумом, природним середовищем;
- підвищення педагогічної компетентності батьків з питань підтримки й зміцнення здоров'я учня, у тому числі охорони й розвитку зору, корекції психофізичного розвитку;
- організацію спільної роботи педагогів і батьків по проведенню спортивних змагань, днів здоров'я, занять по профілактиці шкідливих звичок й ін.

Плановими результатами формування екологічної культури, здорового і безпечного способу життя можуть бути:

- сформованість елементарних екологічних знань, уявлень;
- сформованість уявлень про фактори ризику для здоров'я людини, порушеного зору (безконтрольні фізичні навантаження, нерегламентована зорова робота);
- розвиток позитивного ставлення до використання тифлотехнічних засобів і прийомів, що полегшують учбово-пізнавальну діяльність;
- розвиток позитивного ставлення до виконання правил особистої гігієни (у тому числі гігієни ока), використанню засобів оптичної корекції;
- сформованість елементарних уявлень про здоровий спосіб життя, і способах його підтримування;
- сформованість уявлень про можливі надзвичайні обставини й основні правила поведінки в екстремальних ситуаціях;
- сформованість способів безпечного поводження в різних видах діяльності (навчальній, побутовій, спортивній й ін.);
- виховання дбайливого ставлення до живої й неживої природи;
- виховання потреби звертатися з будь-яких питань, пов'язаних зі станом

здоров'я, до медичних працівників, що перебувають в навчальному закладі.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, громадянське виховання є однією з найбільш значущих і складних сфер виховання, оскільки в ній формуються не тільки відповідні світоглядні орієнтації, ідеали і принципи, але відбувається становлення необхідних особистісних якостей, що забезпечують життєдіяльність молодого громадянина в умовах сучасного демократичного суспільства.

Подальші наукові пошуки у реалізації громадянського виховання забезпечить досягнення навчально-виховних результатів і ефектів діяльності, головною метою яких є формування у дитини активної соціальної позиції, виховання гуманної, самостійної, інтелектуально-розвиненої творчої особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гета, А.В. Стан проблем людей з особливими потребами. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі у світлі реалізації конвенції ООН про права інвалідів (XIV міжнарод. наук.-практ. конф.)*. Київ: Університет «Україна», 2014. с. 101–102.

2. Киричок, В.А. *Інноваційні форми і методи патріотичного виховання молодших школярів у позаурочній діяльності*. Режим доступу: <http://www.ukrreferat.com/index.php?referat=81434&pg=0>

3. Матяшук, В.П. *Сучасне патріотичне виховання в школах України*. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 384 с.

REFERENCES

1. Geta, A.V. Stan problem ljudej z osoblivimi potrebami [The state of problems of people with special needs]. *Aktual'ni problemi navchannja ta vihovannja ljudej v integrovanomu osvitr'omu seredovishhi u svitli realizacii konvencii OON pro prava invalidiv (XIV mizhнарод. nauk.-prakt. конф.)*. Kyiv: Universitet «Ukraina», 2014. p.101–102 [in Ukrainian].

2. Kirichok, V.A. *Innovacijni formi i metodi patriotichnogo vihovannja molodshih shkoljariv u pozaurochnij dijaj'nosti [Innovative forms and methods of patriotic upbringing of younger students in extracurricular activities]*. Access mode: <http://www.ukrreferat.com/index.php?referat=81434&pg=0>

3. Matjashhuk, V.P. *Suchasne patriotichne vihovannja v shkolah Ukraïni [Modern patriotic education in Ukrainian schools]*. Ternopil': Mandrivec', 2014. 384 p. [in Ukrainian].

Матеріал надійшов до редакції 12.01.2020 р.